

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ, ЛЮДСТВА І МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ: QUO VADIS, HUMANUS?

ENVIRONMENTAL RIGHTS OF THE INDIVIDUAL, HUMANITY AND FUTURE GENERATIONS: QUO VADIS, HUMANUS?

Пугач А.О., аспірантка кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню екологічних прав людини, людства і майбутніх поколінь крізь призму міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права, а предметом дослідження є способи вдосконалення міжнародного механізму притягнення до відповідальності за порушення екологічних прав людства і майбутніх поколінь. В рамках дослідження розглядалися міжнародно-правові акти в сфері захисту довкілля, національні акти, а також актуальна судова практика і напрацювання науковців щодо можливого закріплення екоциду як окремого складу міжнародного злочину.

Так, на початку досліджується концепт розвитку екологічних прав від прав людини до прав людства і майбутніх поколінь, а саме його становлення разом з поняттям екологічних прав, що розпочалося в XX столітті як негативний вплив епохи антропоцену, коли, зокрема, відбулася Чорнобильська катастрофа. Згадуються документи «м'якого» права, а також національне закріплення в Конституції України права на здорове довкілля. Крім того, зауважалося щодо впливу всесвітньої пандемії, спричиненої COVID-19, у підкресленні негативних наслідків експлуатації людиною довкілля. Після того, досліджувалася екологічна, національна, універсальна та правова свідомість, в рамках чого наводилися припущення щодо взаємозв'язку національної та екологічної свідомості, де розкривалася аргументація щодо того, що, зокрема, будівництво Чорнобильської АЕС, локалізація ударів росії по території України з 2014 року свідчить також про мету негативно вплинути на національну ідентичність крізь знищення природи, рідного краю. Після того, окремо досліджувалася екологія як мовчазна жертва війни на прикладі В'єтнамської війни, справі Лубанги, а також війни росії проти України, і, зокрема, наводилася інформація щодо спричиненого росією забруднення території України. Після того, окремо досліджувалися міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право в контексті реагування на поточні екологічні загрози. Наприкінці підводяться підсумки щодо важливості розширення предметної юрисдикції Римського Статуту задля екологічної справедливості і захисту прав людини та прав майбутніх поколінь.

Ключові слова: право на здорове довкілля, права майбутніх поколінь, екоцид, міжнародне кримінальне право, злочини проти довкілля, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

The article is devoted to the study of the environmental rights of human beings, mankind and future generations through the prism of international human rights law, international humanitarian law and international criminal law, and the subject of the study is the ways to improve the international mechanism of prosecution for violations of environmental rights of mankind and future generations. The study examined international legal acts in the field of environmental protection, national acts, as well as current judicial practice and scholarly work on the possible establishment of ecocide as a separate international crime.

Thus, the author first examines the concept of the development of environmental rights from human rights to the rights of humanity and future generations, namely its formation along with the concept of environmental rights, which began in the twentieth century as a negative impact of the Anthropocene era, when, in particular, the Chernobyl disaster occurred. The author mentions soft law documents, as well as the national enshrining of the right to a healthy environment in the Constitution of Ukraine. In addition, the impact of the global pandemic caused by COVID-19 was noted in highlighting the negative consequences of human exploitation of the environment.

After that, the environmental, national, universal and legal consciousness was studied, within the framework of which assumptions were made about the relationship between national and environmental consciousness, where the argumentation was revealed that, in particular, the construction of the Chernobyl nuclear power plant, the localisation of Russian strikes on the territory of Ukraine since 2014 also indicates the goal of negatively affecting national identity through the destruction of nature, the native land. After that, the ecology as a silent victim of the war was studied separately on the example of the Vietnam War, the Lubanga case, as well as Russia's war against Ukraine, and, in particular, information was provided on the pollution of the territory of Ukraine caused by Russia. After that, international human rights law, international humanitarian law, and international criminal law were separately examined in the context of responding to current environmental threats. Finally, the article concludes with the importance of expanding the substantive jurisdiction of the Rome Statute for environmental justice and protection of human rights and the rights of future generations.

Key words: right to a healthy environment, rights of future generations, ecocide, international criminal law, crimes against the environment, criminal offences against peace, security of mankind and international order.

Розвиток екологічних прав: від прав людини до прав людства і прав майбутніх поколінь

Проблеми експлуатації природних ресурсів та їх вплив на повсякденне життя людини, екологічні загрози для існування планети, людства в цілому і майбутніх поколінь набули серйозної ваги у XX ст., а міжнародно-правова основа протидії цим явищам отримала імпульс в нормативному полі, починаючи з прийняття у 1972 р. Стокгольмської декларації з довкілля. Забезпечення екологічних прав людини є тривалим і складним процесом, і у даному процесі неабияку роль відіграє певна зміна підходів до розуміння концепції прав людини [1, с. 67], адже у випадку екологічних прав важливою є зв'язка «людина-

природа-людство» і розуміння специфіки впливу, який можуть завдавати їх порушення, а також бачення юридичних механізмів захисту та відшкодування завданої шкоди.

Наш світ сповнений викликами щодо збереження природи: від глобального потепління та інших ефектів епохи антропоцену – до проблем екологічної справедливості та негативних наслідків застосування зброї під час збройних конфліктів.

Наслідки забруднення природи України, від Чорнобильської катастрофи 1986 р. до реалій повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р., несуть колосальні загрози, причому не тільки для окремої людини. Адже людина не існує сама по собі, а органічно вписується в при-

родній світ, є його невіддільною частиною, і задля того, щоб забезпечити людське існування, необхідний поворот до природи та прав людства на здорове довкілля, а також до розуміння впливу людства на права майбутніх поколінь.

Право на здорове довкілля в юридичному полі України відображається у Конституції, де закріплене право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50), а ст. 66 Конституції наголошує на тому, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, [...], і відшкодовувати завдані ним збитки [2].

В цьому аспекті виглядає такою, що заслуговує на увагу, позиція української дослідниці Ірини Іванків, яка зазначає, що конституційне право, закріплене в ч. 1 ст. 50 Конституції України є фактично невиконуваним через те, що воно є колективним за своєю суттю і не належить індивідуально особі [3, с. 73]. Тобто, воно має бути забезпечене певною колу осіб, не персоніфіковано, і це призводить дослідницю до розвитку в цьому контексті концепту «прав людства на здорове довкілля».

Право на здорове довкілля отримало значний розвиток завдяки міжнародним документам «м'якого права»: Стокгольмської декларації 1972 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р., Африканській хартії прав людини і народів 1981 р., Конвенції про захист довкілля засобами кримінального права 1988 р., Декларації Ріо 1992 р., Орхуської конвенції 1998 р. та ін.

Стокгольмська декларація щодо довкілля стверджує, що людина є одночасно і створінням, і творцем свого оточення, яке дає їй фізичне існування та можливість для інтелектуального, морального, соціального і духовного зростання. У довгій і звивистій еволюції людського роду на цій планеті настав етап, коли завдяки стрімкому прискоренню розвитку науки і техніки людина набула здатності перетворювати навколишнє середовище незлічними способами і в безпрецедентних масштабах. Обидва аспекти оточення людини – природний і антропогенний – мають важливе значення для її добробуту і реалізації основних прав людини – навіть права на життя. Захист і поліпшення навколишнього середовища проживання людини є головним питанням, яке впливає на добробут народів і економічний розвиток в усьому світі; це нагальне бажання народів усього світу і обов'язок усіх урядів.

Прикметно, що Стокгольмська декларація закріплює своїм першим принципом основоположне право людини на належні умови життя в навколишньому середовищі і обов'язок захищати і покращувати навколишнє середовище для нинішнього і майбутніх поколінь [7].

Орхуська конвенція зазначає, що адекватна охорона навколишнього середовища важлива для добробуту людини, дотримання основних прав людини, включаючи саме право на життя, визнаючи також, що кожна людина має право жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, а також зобов'язана як індивідуально, так і спільно з іншими людьми захищати і покращувати навколишнє середовище на благо нинішнього та майбутніх поколінь [8].

Варто погодитися, що виснаження навколишнього середовища ставить під загрозу не лише права людей, які напряму постраждали від цього, а й права майбутніх поколінь. Право на сталий розвиток, одним з компонентів якого є соціально-економічний розвиток, гармонізований із захистом навколишнього середовища, а також тимчасовий, але обмежений соціально-економічний розвиток, відповідно до природних ресурсів, підкреслюють значущість правової свідомості, орієнтованої на піклування про майбутнє людства [12, с. 121].

Деякі дослідники стверджують, що для подальшої конкретизації прав майбутніх поколінь не потрібна нова конвенція чи інший правовий інструмент, а навпаки, слід консолідувати існуючу правову базу, і зростаюча хвиля

кліматичних судових процесів, очолюваних молоддю, зокрема в Австрії, Канаді, Республіці Корея, Швеції та США, підтверджує цей аргумент [13].

У квітні 2021 року Федеральний конституційний суд Німеччини постановив, що окремі частини Закону про захист клімату є неконституційними, оскільки вони недостатньо захищають права молоді та майбутніх поколінь. На регіональному рівні Європейський парламент проголосував за продовження переговорів щодо Закону ЄС про відновлення природи, який запровадить юридично обов'язкові зобов'язання відновити щонайменше 20% суші та морів ЄС до 2030 року. На національному рівні кілька країн визнали права майбутніх поколінь у своїх конституціях, зокрема Німеччина, Угорщина, Норвегія та Бразилія. Деякі країни призначили громадського представника, або «омбудсмена», який представляє інтереси і права майбутніх поколінь. Одним із прикладів є Уповноважений у справах майбутніх поколінь Уельсу [13].

В розпал пандемії COVID-19 держави-члени звернулися до Генерального секретаря з проханням надати доповідь з рекомендаціями щодо реагування на поточні та майбутні виклики в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [14]. У вересні 2021 р. Генеральний секретар відреагував своїм звітом «Наш спільний порядок денний», де виокремлювалася важливість захищати планету через пропозиції, що мають удосконалювати реалізацію Цілей Сталого Розвитку [15]. Пропонувалося на міжнародному рівні ці зусилля консолідувати у Декларації про майбутні покоління і розробити механізм для обміну передовим досвідом та моніторингу того, як системи управління вирішують довгострокові проблеми. Також Генеральний секретар ООН запропонував створити мандат Спеціального амбасадора з питань майбутніх поколінь, який би слугував голосом майбутніх поколінь у системі ООН і звітував перед Генеральною Асамблеєю ООН, що могло б сприяти інституціоналізації прав майбутніх поколінь в ООН [15]. Серед іншого, ця пропозиція ґрунтується на валлійському прикладі інституціоналізації Уповноваженого з питань майбутніх поколінь – моделі, яка може бути відтворена в інших організаціях, країнах та регіонах.

У травні 2023 р. Координаційна рада керівників системи ООН також схвалила «Загальні принципи щодо майбутніх поколінь», покликани слугувати основою для спільного розуміння концепції майбутніх поколінь та справедливості між поколіннями [16]. Також у 2023 р. було прийнято Маастрихтські принципи щодо прав людини майбутніх поколінь, де визначалася важливість прав майбутніх поколінь і, серед іншого, пропонувалося закріпити порушення щодо дотримання прав майбутніх поколінь [17].

Як бачимо, спостерігається певна *трансформація підходів* до екологічних прав людини і отримує все більший розвиток бачення, згідно якому *права людства* та *права майбутніх поколінь* стають тими пояснювальними моделями, які дозволяють переглянути і реформувати існуючі правові механізми, покликани захистити людину-природу-людство.

Екологічна, національна, універсальна та правова свідомість

Складність екологічної проблеми полягає в тому, що вона безпосередньо впливає на всі інші форми людського існування й обумовлена багатьма чинниками, а також переплетена з іншими проблемами, такими як економічна, демографічна, енергетична, і не може бути вирішена без їх комплексного розв'язання [10, с. 16]. Як зазначає Крістіан Джонс, те, як ми поводимося з природою, напряму впливає на наше самопочуття (well-being), адже здорові екосистеми очищують нашу воду, повітря, підтримують нашу землю, регулюють наш клімат, перероблюють поживні речовини та забезпечують їжею. Відтак, щоб забезпечити добробут людства, необхідно захистити навколишнє середовище від пошкодження та руйнування.

Але окрім цього космополітичного підходу цікавою є і спроба деяких дослідників показати взаємозумовленості екологічної та національної ідентичностей. Так, Ентоні Сміт до найголовніших рис національних ідентичностей відносив історичну територію і рідний край [10, с. 14]. Проф. Катерина Карпенко з даного приводу зауважує, що в такий спосіб прочитується чутливість національної ідентичності до екологічної проблематики, адже поняття «історична територія, або рідний край» включає не лише межі, обрії, але й їх якість, придатність до життя й духовного та матеріального процвітання нації [10, с. 15]. П. Кравченко пов'язує становлення національної самосвідомості з рівнем екологічної культури і підкреслює, що людина, позбавлена національної самосвідомості, легко може служити будь-якій державі; і якщо наявні такі установки в ментальності, то ніякі «ідеальні умови» буття не зможуть її «боліти душею» за долю землі, на якій вона живе, і за волю народу. Національні риси, що становлять певну цілісність, впливали й продовжують впливати на екологічну культуру, що мають врахувати екологічні норми і цінності [10, с. 17].

Дана перспектива виглядає цікавою з огляду на поточні виклики, пов'язані з війною Росії проти України, що, вочевидь, пов'язане з пробудженням відчуття національної ідентичності та приналежності, коли держава-агресорка намагається їх нівелювати. В той же час, війна змушує відійти від рамок національного та вийти на більш глобальний рівень через те, що екологічні злочини не зв'язані суто кордонами якоїсь однієї держави, а є транскордонними, і через це національне регулювання є недостатнім задля подолання всіх негативних наслідків та встановлення екологічної справедливості.

Задля більшого розуміння цього контексту варто пригадати одну з найбільш відомих екологічних катастроф у світі, яка відбулася на території України, а саме Чорнобильська катастрофа 1986 р. Дослідниця Тамара Гундорова зазначає, що будівництво Чорнобильської атомної станції в символічному для історії місці було не випадковістю, а свідомою акцією, спрямованою на знищення прадавнього культурного ареалу. І що будівництво атомних станцій по всій території України варто розцінювати як виразну колонізаційну стратегію радянської імперії. І Чорнобильська катастрофа парадоксальним чином призвела до того, що антинуклеарна критика та екологічний рух в Україні стали потужним чинником, який пришвидшив і стимулював національний рух до Незалежності [18].

За словами Т. Гундорової, Чорнобиль сприяв появі нового екологічно-культурного мислення. А нам видається також, що він сприяв і розвитку *правової екологічної свідомості*. І в цьому плані радіаційна хмара навчила нас мислити не тільки національно, а і більш універсально. Такий спосіб мислення викликав до життя *універсальний регулятор – право*, яке здатне створювати загальнообов'язкові механізми для забезпечення від виникнення подібних катастроф та сприяння покаранню винних осіб.

Загалом, Чорнобильська катастрофа сприяла тому, що миговоримо про кінець епохи так званого антропоцену, людиноцентричного уявлення про світ, і все більше усвідомлюємо, що живемо в середовищі, яке не лише надається до експлуатації, а й потребує нашого захисту. Олена Харитонова підкреслює, що сам антропоцентричний спосіб мислення, посилення бінарностей «природа/культура», «природа/суспільство», поміщення людини в центр світу призвели до того, що «природа» перетворилася на «навколишнє середовище», зони «зіткнення» людини і природи розглядаються як джерело небезпек, а апокаліптичними настроями просякнута уся соціальна тканина [19, с. 95]. Вихід із цього апокаліптичного способу мислення можливий багато в чому і завдяки праву, яке покликане виступати терапією для соціальних ран та розривів.

Екологія: мовчазна жертва війни

Одним з найбільших потрясінь, яке руйнує не тільки соціальні норми, але і природу як ареал існування усього живого, є війна. Екологію називають «мовчазною жертвою» війни [20]. Виконавчий директор Програми ООН з довкілля Ерік Солхейм зауважив, що війни починаються через природні ресурси; вони увічнюються через природні ресурси; і ми бачимо, як навколишнє середовище використовується як зброя, тому *захист довкілля має відігравати більш важливу роль у нашому реагуванні на конфлікти*.

Одним з випадків, коли на шкоду, що завдається довкіллю під час війни, вдалося звернути увагу, було використання американськими військовими у В'єтнамі токсичного дефоліанта Agent Orange, що завдало великої шкоди лісам, піддало дії діоксину солдатів і цивільних осіб та залишило смертельний спадок у вигляді вроджених вад та інших наслідків для здоров'я в'єтнамців [21]. Для пам'яті громадськості про це Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 2001 р. проголосила 6 листопада Міжнародним днем запобігання експлуатації довкілля під час війни та збройних конфліктів, що має на меті привернути увагу до зв'язків збройного конфлікту з негативним впливом на довкілля і спонукати до дій. Ерік Солхейм також зауважував, що захист довкілля від збройних конфліктів захищає сільськогосподарські угіддя від наслідків бомбардувань, наземних мін і токсичного забруднення, і це гарантує справедливу і всеохоплюючу систему управління і використання природних ресурсів, це забезпечує здорове життя для нас, наших дітей і майбутніх поколінь.

Дана згадка щодо впливу на сільськогосподарські землі не випадкова: так, в Україні через ведення бойових дій або тимчасову окупацію посівні площі зменшилися на 25% в 2023 році [22], а в 2024 році, згідно з прогнозами, очікувалося, що українські фермери засіють на 32% менше пшениці, на 27% скоротиться урожай кукурудзи, а площі ячменю знизяться на 37% [23]. В світлі розвитку подій на кордонах України навесні 2024 р. ці цифри можуть бути ще більш небезпечними.

Важливо, що Міжнародним кримінальним судом (надалі – МКС) у 2012 р. був констатований зв'язок збройного конфлікту й екологічних злочинів. Так, у справі Лубангій МКС зауважив, що експлуатація природних ресурсів в регіоні Ітурі в Демократичній Республіці Конго (ДРК) підживлювала затяжний збройний конфлікт через те, що цей регіон родючий і багатий на такі ресурси, як золото, алмази, нафта, деревина і колтан, які багато груп в ДРК і за її межами прагнули експлуатувати; експерти припустили, що більша частина насильства в Ітурі в період з 1999 по 2003 рік була спочатку економічно вмотивованою, і що конфлікт значною мірою був зумовлений участю в ньому членів угандійської національної армії, які використовували соціальні заворушення для власної економічної вигоди [24].

Природа у випадку збройного конфлікту може використовуватися не тільки для економічної вигоди, а й також задля терору: свідченням цьому може бути Каховська катастрофа під час російсько-української війни.

Згідно статистичні, станом на 1 квітня 2024 р. 18 266 332 м² земель в Україні забруднено внаслідок війни, 722 741 тонна нафтопродуктів згоріли та спричинили 979 526 тонн викидів небезпечних речовин у повітря, 20% заповідних територій країни, а також 600 видів тварин і 750 видів рослин і грибів зазнали шкоди внаслідок війни, 80 видів тварин перебувають на межі зникнення через збройну російську агресію, понад 74 871 тварина загинула, 1 381 358 дерев і рослин знищені [25]. Ще до повномасштабного вторгнення на територію України, в 2017 році, до потенційних гарячих точок злочинів проти довкілля через неконтрольовані військові дії відносили

території, де перебували Авдіївський коксохімічний завод, Новгородський фенольний завод, станції фільтрації води під Донецьком, Михайлівська трансформаторна станція (МТС), Бахмутський аграрний союз, Микитівський ртутний комбінат, Луганська ТЕС [26].

Одним з викликів екологічних злочинів, вчинених під час повномасштабного вторгнення, є складність їх оцінки задля розуміння, в тому числі, шкоди, що завдається правам людства. На допомогу для оцінки цих явищ слугують веб-сайти, такі як Humanitarian Data Exchange, супутники, зокрема Sentinel-Hub, Google Earth Pro, EarthView, а також набори кліматичних і екологічних даних, такі як Global Forest Watch і SkyTruth. Крім того, довідкову інформацію про динаміку навколишнього середовища в конкретних країнах і проблеми забруднення можна отримати завдяки даним, що надаються ООН [26]. Так, Представниця неурядової громадської організації Арніка, Марцела Чернохова, розпочала дискусію про вплив війни та важкої промисловості на забруднення довкілля в Україні та презентувала останні дослідження щодо цих тем на Шостій Асамблеї ООН з навколишнього середовища (UNEA-6) [27].

Міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право: реактивна на екологічні загрози

Екологічна криза (серед іншого, підсилена ворожою агресією Росії проти України), вимагає реформування відповідної міжнародної судової практики, пов'язаної з екологічними правами людини та людства, як в сфері міжнародного права прав людини, так і в сфері міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

Так, нещодавно ЄСПЛ розпочав практику в рішеннях, що стосуються справ про сталий розвиток і вплив глобального потепління на права людини. 9 квітня 2024 р. Велика палата Європейського суду з прав людини вивела своє рішення у доволі інноваційній справі «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії».

Справа стосувалася скарги заявників, занепокоєних наслідками глобального потепління для умов їхнього життя та здоров'я [28]. Вони вважали, що влада Швейцарії не вживає достатніх заходів, незважаючи на свої обов'язки за Конвенцією, для пом'якшення наслідків зміни клімату. Суд постановив, що стаття 8 ЄКПЛ містить право на ефективний захист державними органами влади від серйозних негативних наслідків зміни клімату для життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Суд встановив, що Швейцарія не виконала свої позитивні зобов'язання за Конвенцією, адже у процесі створення відповідної внутрішньої нормативно-правової бази існували критичні прогалини, зокрема, швейцарська влада не змогла кількісно визначити, за допомогою вуглецевого бюджету або іншим чином, національні обмеження на викиди парникових газів. Суд постановив, що на основі матеріалів, які були в його розпорядженні, швейцарські органи влади не діяли вчасно та належним чином для розробки, розвитку та впровадження відповідного законодавства та заходів у цій справі.

Отже, ЄСПЛ в цьому рішенні створив прецедент притягнення держави до відповідальності через відсутність механізму, що реагував би на наслідки зміни клімату і міг би їх попередити; крім того, встановив наочний причинно-наслідковий зв'язок між правами людини та позитивними зобов'язаннями держави щодо наслідків глобального потепління та їх попередження.

Попередня практика ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав та довкілля (незважаючи на те, що це право текстуально не оформлене у Конвенції) була сформована у справах, пов'язаних з такими положеннями Конвенції, як: право на життя (ст. 2); право на справедливий судовий розгляд (ст. 6); право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8); право на свободу вираження поглядів (ст. 10); право на справедливий засіб правового захисту (ст. 13); право на мирне володіння майном (ст. 1 Протоколу 1) [4].

З точки зору розуміння динаміки захисту екологічних прав в Україні важливими є, зокрема, рішення ЄСПЛ «Дубецька та інші проти України» [5] та «Гримковська проти України» [6]. Так, в першому згаданому рішенні було визнано порушення ст. 8 ЄКПЛ через негативний вплив від виробничої діяльності двох підприємств на приватне життя заявників, а в другому рішенні порушення ст. 8 ЄКПЛ було констатовано у зв'язку з недотриманням балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства, оскільки, по-перше, держава не змогла довести, що до використання дороги в якості автомагістралі було здійснено адекватне екологічне дослідження наслідків такого використання та в подальшому було здійснено належну екологічну політику, а, по-друге, оскільки заявниця не мала ефективної можливості впливати на процес прийняття рішень щодо використання дороги по вулиці, на якій вона проживає, як автомагістралі, включно з оскарженням у незалежному органі.

Що ж стосується міжнародного гуманітарного права (надалі – МГП), то ст. 35 Додаткового протоколу I до Женевських Конвенцій 1949 р. визначає захист природного середовища як *основу норму МГП* [29, с. 183]. МГП зобов'язує сторони, що воюють, захищати природне середовище від «масштабної, довготривалої та серйозної шкоди» та забороняє використання методів або засобів ведення війни, які передбачають або можуть передбачати завдання шкоди природному середовищу та здоров'ю або виживанню населення.

Так, даний Додатковий протокол передбачає відшкодування збитків у випадку порушення його положень; пропонується застосовувати у тому числі заходи міжнародного співробітництва. Проте реальна можливість використання даних механізмів та виконання державою-порушницею рішень відповідних інституцій в поточній ситуації ставиться під сумнів. Потребує оновлення сама архітектура міжнародної безпеки, в тому числі таких інституцій, як Організація Об'єднаних Націй та Рада Безпеки ООН.

Що ж стосується можливостей міжнародного кримінального права, то на наш погляд, перспективними виглядають ідеї *криміналізації екоциду у Римському статуті Міжнародного кримінального суду*.

Розвиток терміну «екоцид» розпочався ще у 1970 р., коли його запропонував біолог Артур Голстон, який свідомо спирався на термін «геноцид» Рафаєла Лемкіна [29, с. 3]. Він адаптував термінологію, яка використовується в Конвенції про геноцид, щоб запропонувати новий злочин, що включає «умисне знищення навколишнього середовища».

Відсутність окремого складу найтяжчого міжнародного злочину для повноцінного захисту навколишнього середовища називають *екологічним розривом в міжнародному кримінальному праві* [29, с. 4], а також *непропорційним захистом навколишнього середовища і природи в цілому*, в порівнянні з кодифікованим геноцидом задля захисту людського роду [11, с. 1].

Юрисдикція МКС обмежується *найбільш тяжкими злочинами*, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, і на даний час шкода довкілля може кваліфікуватися як воєнний злочин за Римським статутом в такій його частині: умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад [...] заподіє [...] *масштабної, довготривалої та серйозної шкоди* навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [30]. Тобто, Римський Статут фокусується на екологічній шкоді як *одній з похідних від вчинюваних злочинів* [29, с. 5].

Крім того, особа має діяти з прямим умислом на завдання *масштабної, довготривалої та серйозної шкоди* довкіллю, що виключає собою непрямий умисел, а критерій *надмірності* становить собою обов'язок доведення прокурором, що така дія не була виконана задля успіху

військової операції, а радше була очевидно *надмірною* [11, с. 4]. Таким чином, правосуддя для природи і для екологічних прав людини в цьому випадку *мінімізується*. Окрім того, така формула кваліфікації не може бути застосована у мирний час в разі, якщо має місце заподіяння найтяжчих видів екологічної шкоди, що здатна впливати на права людини та людства в цілому.

Звісно ж, існуюче в Україні національно-правове регулювання нині вже передбачає екоцид у ст. 441 Кримінального Кодексу. Відповідно до даної статті, екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Даний злочин віднесено до розділу XX КК «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку». Станом на сьогодні в Єдиному державному реєстрі України наявна одна справа щодо обвинувачення особи у вчиненні екоциду. Але правники

розуміють, що національне регулювання, навіть в рамках універсальної юрисдикції, не спроможне вирішити питання щодо кримінальної відповідальності керівників найвищого рівня, захищених відповідними імунітетами, в той час як механізми МКС сприяли б запровадженню такого дієвого механізму.

Висновки. Таким чином, введення до предметної юрисдикції Римського статуту злочину екоциду, підкріплення правової аргументації такого розширення юрисдикції МКС через концепти прав людства і прав майбутніх поколінь, підсилення інших регіональних та міжнародних юрисдикцій в частині здатності реагувати на екологічні виклики за допомогою трансформації правової практики, «взаємозапилена» в системах аргументації існуючих правових рамок протидії екологічним злочинам (як національних, так і міжнародних) – все це сприятиме можливості забезпечити екологічну справедливість як для людства, так і для майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Е.Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища : підруч. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
2. Конституція України від 28.06.1996. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
3. І. Іванків. Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.
4. Берназюк Я. Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_present/ecology_bernaziuk.pdf
5. Дубецька та інші проти України. Заява № 30499/03. 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text
6. Гримковська проти України. Заява № 38182/03. 21 липня 2011 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text
7. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07#Text
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
9. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text
10. Карпенко К. І. Природа і жінка: перспективи екофемінізму в Україні. Харків: Крук, 2005. 320 с.
11. Jones K. The Beginning of the End of Ecocide: Amending the Rome Statute to Include the Crime of Ecocide. URL: Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=4082212>
12. Іванків І. The right to sustainable development is one of the rights of humanity. *Studia Iuridica LXXXII*. С. 115–130. URL: https://www.luc.edu/media/lucedu/prolaw/documents/volume-5/iivankiv_right_to_sustainable_development_as_one.pdf
13. Tscherrig J. Safeguarding Rights of Future Generations for Long-term Sustainability. URL: <https://sdg.iisd.org/commentary/guest-articles/safeguarding-rights-of-future-generations-for-long-term-sustainability/>
14. United Nations. Our Common agenda. URL: <https://www.un.org/en/common-agenda>
15. United Nations. Report of Press-Secretary General. Our common agenda. URL: https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/assets/pdf/Common_Agenda_Report_English.pdf
16. United Nations System. Common Principles on Future Generation. URL: https://unsceb.org/sites/default/files/2023-05/Advance%20Unedited%20-%20United%20Nations%20System%20Common%20Principles%20on%20Future%20Generations_0.pdf
17. The Maastricht Principles on the Human Rights of Future Generations. URL: <https://www.rightsoffuturegenerations.org/the-principles>
18. Кравченко А. Ми зловживаємо словом «деколонізація»: дослідниця Тамара Гундорова про літературу після постмодерну, естетизацію катастроф і постколоніальну травму. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/tamara-gundorova-pro-dekolonializm-301571/?_gl=1*11hqqhj*_ga*ODM2MjJ3MjE1LjE3MDg4MTkwMDI.*_ga_6ELQ7YCNBS*MTcxNTkyNDExMy4xM4xLjE3MTU5MjQxNzluMS4wLjA
19. Харитоновна О.В. Людина в проєкціях антропоцену і пандемічної диктатури: гуманізм, трансгуманізм, постгуманізм. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 березня 2021 р.). Харків: Друкарня Мадрид, 2021. С. 95–96.
20. Environment is the 'silent casualty' of armed conflict. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/environment-silent-casualty-armed-conflict>
21. Sen A. K. Addressing the Harmful Legacy of Agent Orange in Vietnam. Progress seen as critical to a strong U.S.-Vietnamese partnership. URL: <https://www.usip.org/publications/2022/01/addressing-harmful-legacy-agent-orange-vietnam>
22. Пилипів І. Через війну посівні площі зменшилися на 25%. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/28/696467/>
23. Експерти оцінили скорочення посівних площ в Україні під час поточної кампанії. URL: <https://agropolit.com/news/27961-eksperti-otsinili-skorochennya-posivnih-plosch-v-ukrayini-pid-chas-potochnoi-kampaniyi>
24. ICC-01/04-01/06 as of 14 March 2012. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_03942.PDF
25. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. ЕкоЗагроза. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>
26. Zwijnenburg W. Donbas: A Ticking Toxic Time Bomb. URL: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2017/03/30/donbas-ticking-toxic-time-bomb/>
27. Чисте повітря для України. Координаторка "Чистого повітря" презентувала дослідження впливу війни на довкілля України на Шостій Асамблеї ООН з навколишнього середовища (UNEA-6). URL: <https://cleanair.org.ua/12239/prezenteciya-doslidzennya-vplyvy-viynu-na-dovkillya-ukrainu-na-unea6/>
28. Judgment Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7919428-11026177>
29. Stop Ecocide International. Legal Definition of Ecocide. URL: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>
30. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text